

LBRIS

We know
books

Wilfred Trotter

**INSTINCTELE TURMEI
PE TIMP DE RĂZBOI ȘI PACE**

Traducere din limba engleză de Florin Ionescu

Introducere de Vasile Cernat

Alexandria
Publishing House

Dacă nivelul general al conștiinței va atinge gradul necesar pentru a conferi o necesară predominanță tendințelor constructive și dacă o asemenea dezvoltare va avea loc la timp pentru a salva civilizația occidentală de soarta precursorilor săi, sunt întrebări deschise. Micul segment al procesului social despre care avem cunoaștere imediată prin evenimentele zilei nu posedă vreo aparență prea încurajatoare. Segregarea s-a restabilit. Dominația minții stabile și rezistente la nou este la fel de ferm recunoscută ca până acum, și nu mai puțin obtuză și periculoasă, în timp ce este evident, în atmosfera de destindere și de epuizare, cât de mult a decăzut inspirația socială a omului de rând de la înălțimea constanței spiritului, prin care, pe parcursul lungii pribegii a războiului, atât de multe picioare obosite s-au ridicat și atât de multe buze uscate s-au îmbospătat.

Cuprins

Introducere.....	5
Prefață	23
Prefață la ediția a doua.....	27
Instinctul de turmă și influența sa asupra psihologiei omului civilizat.....	29
I. Introducere	29
II. Aspecte psihologice ale instinctului.....	33
III. Însemnătatea biologică a gregarității.....	37
IV. Caracteristicile mintale ale animalului gregar	42
a. Vederi curente în sociologie și psihologie	42
b. Considerații deductive.....	48
Aplicațiile sociologice ale psihologiei instinctului de turmă.....	65
Gregaritatea și viitorul omului.....	87
Speculații asupra minții umane din 1915	93
Locul omului în natură și locul naturii în om	93
Comentarii asupra unui sistem obiectiv al psihologiei umane.....	97
Unele principii ale unei psihologii biologice	123
Biologia gregarității	135
Trăsăturile animalului gregar pe care le afișează omul.....	147
Unele particularități ale habitudinii sociale la om.....	157
Imperfecțiunile obiceiurilor sociale la om.....	171

Specia gregară în război	179
Anglia împotriva Germaniei – Germania.....	197
Anglia împotriva Germaniei – Anglia	247
Post-scriptum din 1919.....	261
Prejudecata din timpul războiului.....	261
Previziuni psihologice.....	273
După război	287
Instabilitatea civilizației	295
Unele calități ale unei politici raționale de stat.....	307

Instinctele turmei pe timp de pace și război

Instinctul de turmă și influența sa asupra psihologiei omului civilizat

I. Introducere

Puține subiecte au dus la discuții atât de animate și de prelungite precum o definiție a științei sociologiei. Prin urmare, este necesar, deoarece cititorii așteaptă ca în acest eseu să fie formulate aplicații sociologice, ca autorul să definească termenii utilizați în analizele sale. Numind-o știință, desigur, se denotă perspectiva conform căreia sociologia este un corp al cunoașterii derivat din experiența materialului său și coordonat astfel încât să fie folositor în prezicerea și, dacă este posibil, dirijarea către viitorul comportament al acelui material. Acest material este omul în societate sau omul asociat.

Prin urmare sociologia nu este, firește, decât un alt nume al psihologiei, în sensul cel mai larg, și anume, cu alte cuvinte, o psihologie care include toate fenomenele minții, neexceptând nici măcar pe cele mai complexe, și care este fundamental practică, într-un sens mai deplin decât orice psihologie ortodoxă apărută până acum.

Sociologia, desigur, a fost adeseori descrisă drept psihologie socială și s-a considerat că se deosebește de psihologia obișnuită prin preocuparea arătată acelor forme ale activității mintale pe care omul le manifestă în

relațiile sale sociale, făcându-se prezumția că societatea scoate la suprafață o serie specială de aptitudini mintale, de care psihologia obișnuită, care se ocupă în mod esențial de individ, nu se preocupă în principal. Una din tezele acestui eseu este afirmarea caracterului înșelător al acestui demers, responsabil pentru relativa sterilitate a metodei psihologice în sociologie. Vom trata aici cele două câmpuri – cel social și cel individual – ca domenii aflate într-o absolută continuitate. Întreaga psihologie umană trebuie să fie psihologia omului asociat, din moment ce omul ca animal solitar ne este necunoscut, iar fiecare individ trebuie să prezinte reacțiile caracteristice ale animalului social, dacă acestea există ca atare. Singura diferență dintre cele două ramuri ale științei rezidă în faptul că psihologia obișnuită nu pretinde să fie practică, în sensul de a oferi previziuni utile, pe când sociologii declară că se ocupă de problemele complexe, nesimplificate ale vieții obișnuite, viața obișnuită fiind, prin necesitate biologică, viața socială. Prin urmare, dacă sociologia ar fi să fie definită ca psihologie, ar fi mai potrivit să o numim psihologie practică sau aplicată decât psihologie socială.

Prima consecință a recunoașterii depline a acestui punct de vedere este evidențierea dificultății și a imensității sarcinii sociologiei. Într-adevăr, uneori s-a negat posibilitatea constituirii unei asemenea științe. De exemplu, la una din primele ședințe timpurii ale Societății Sociologice, profesorul Karl Pearson a exprimat opinia că întemeierea științei sociologiei trebuie să aștepte geniul maieutic al unui alt om de valoare lui Darwin sau Pasteur. La o ședință ulterioară, domnul H.G. Wells a fost mai radical și a susținut că sociologia, ca știință, nu

numai că nu există, dar nici nu poate exista.

Un asemenea scepticism pare să fie bazat pe ideea că o psihologie practică, în sensul definit anterior, este imposibilă. După unii, faptul acesta se datorează faptului că voința umană introduce în comportament un element neapărat incomensurabil, ceea ce întotdeauna va face comportamentul omului supus incidenței unei reale varietăți și, prin urmare, va scăpa generalizării științifice. Conform unei alte școli, mai deterministe, comportamentul uman, deși teoretic nepredispus la varietate reală, în sensul filosofic, sau la intruziunea voinței, ca primă cauză, este, în fapt, atât de complex încât nicio reducere a lui la un sistem complet de generalizări nu va fi posibilă până ce știința în general nu va fi făcut progrese foarte semnificative dincolo de poziția sa actuală. Ambele perspective sunt de un egal pesimism relativ la dezvoltarea sociologiei.

Complexitatea observabilă a comportamentului uman este, fără îndoială, foarte mare și poate provoca descurajare. Totuși, problema formulării unor legi generale asupra acesteia prezintă o importantă particularitate care nu este foarte evidentă la prima vedere, și anume că, din poziția noastră de observatori, suntem constant influențați de propria perspectivă asupra comportamentului uman; că observația noastră asupra oricărui act dat este mai mult sau mai puțin amestecată cu o cunoaștere, derivată din propriile noastre sentimente, a felului în care ne raportăm la autorul aceluia act, și că este mult mai dificil decât se presupune îndeobște să clarificăm și să admitem înrăurirea acestui factor. Orice om trăiește cu ferma convingere că propriile sale credințe și propriul

comportament sunt fundamental individuale și responsabile și, în esență, independente de cauzalitatea externă, iar fiecare este gata de a livra o serie de explicații ale comportamentului său în concordanță cu aceste principii. În plus, aceste explicații sunt cele care vor veni spontan în mintea observatorului care urmărește comportamentul semenilor săi.

Se sugerează aici că sensul complexității de neimaginat și al variabilității treburilor omenești este derivat mai puțin decât se presupune în general din observația directă și mai mult din factorul secund al interpretării introspective pe care o putem numi un fel de antropomorfism. O reacție la acest aspect în psihologia umană nu este mai puțin necesară decât au fost mișcările similare din psihologia comparativă, ale căror dezvoltări prin teorii mai radicale sunt asociate cu numele lui Bethe, Beer, Uexküll și Nuel¹. Se apreciază că acest antropomorfism, prezent în general la psihologi, reprezintă, prin mascarea uniformităților observabile ale comportamentului uman, ceea ce a încetinit atât de mult întemeierea unei psihologii cu adevărat practice. Chiar dacă subiectul nu a fost studiat în mod obiectiv, putem formula o serie de generalizări care să cuprindă gamele convingerilor și ale comportamentelor umane implicate. O asemenea cercetare nu este totuși scopul acestui eseu, iar aceste considerații au fost prezentate, în primul rând, pentru a sugera că, așa cum indică teoria, problema sociologiei nu este atât de

1. Începuturile mișcării behavioriste în psihologie, cu referire la un celebru articol semnat de Th. Beer, A. Berthe și J. Uexküll, *Propuneri pentru o nomenclatură obiectivă în fiziologia sistemului nervos*, 1899, n. ed.

spinoasă și inabordabilă cum pare la prima vedere și, în al doilea rând, ca justificare pentru examinarea unor aspecte ale comportamentului uman prin metoda deductivă. Autorul ar susține că metoda este într-adevăr periculoasă atunci când este folosită ca substitut pentru un tip de investigație, în care procesele deductive sunt reduse la minim. Totuși, ea are însă aria sa specifică de utilitate în cazurile în care semnificația unor fapte anterior strânse a fost greșit interpretată sau unde metodele mai exacte s-au dovedit nefolositoare, din lipsa unor criterii pentru alegerea și măsurarea faptelor semnificative. Acest eseu, prin urmare, va fi o tentativă de a deduce din observarea comportamentului niște îndrumări pentru aplicarea acestor metode de măsurare și coordonare a faptelor pe care se bazează toată știința adevărată.

Explicația comportamentului trebuie căutată în zona sentimentelor, a afectelor înțelese în sens larg. Simțirea are legături cu instinctul, legături pe atât de evidente și de fundamentale, pe cât sunt analogiile dintre procesele intelectuale și acțiunile reflexe. Prin urmare, examinarea instinctului este ceea ce ar trebui să preocupe acum această cercetare.

II. Aspecte psihologice ale instinctului

Acum mulți ani, într-un capitol celebru din manualul său de psihologie, *Principiile psihologiei*, William James a analizat și a stabilit cu finețe și precizie modul în care instinctul se arată introspecției. El a arătat că impulsul unui instinct se relevă ca o afirmație evidentă axiomatic,

clar „inteligibilă”, iar simpla idee de a o chestiona este considerată prostească sau dăunătoare².

Când recunoaștem că deciziile luate din instinct ne vin în minte într-o formă atât de caracteristică și ușor de identificat, simțim numaidecât îndemnul să ne întrebăm dacă toate deciziile ce au această formă trebuie privite ca fiind în mod esențial de origine instinctivă. Cercetarea, cu toate acestea, dezvăluie faptul că ansamblul opiniilor bazate pe supoziții ce au aceste trăsături introspective este atât de vast încât orice alt răspuns, cu excepția celui negativ, ar părea complet incompatibil cu ideile curente asupra naturii gândirii umane³.

2. „Un om dintr-un miliard, când își ia cina, nu se gândește vreodată la utilitate. El mănâncă pentru că mâncarea are gust bun și îl face să vrea mai mult. Dacă îl întrebi de ce ar vrea să mănânce mai mult din ceea ce are acel gust, în loc să te venerateze ca pe un filosof, probabil va râde de tine ca de un neghiob. Legătura dintre senzația savuroasă și actul pe care îl stârnește este pentru el absolută și *selbstverständlich* [naturală, de la sine înțeleasă – *n.tr.*], o „sinteză *a priori*” de cel mai desăvârșit fel, ce nu are nevoie de altă dovadă decât propria sa evidentă (...) Numai metafizicianului i-ar putea veni întrebări precum: De ce zâmbim când suntem bucuroși, în loc să ne încruntăm? De ce suntem incapabili să vorbim unei mulțimi precum unui singur prieten? De ce o anumită fecioară ne face să ne dăm peste cap? Omul de rând nu poate spune decât: evident că zâmbim, evident că inima noastră palpită la vederea mulțimii, evident că iubim fecioara, suflul acela frumos conținut de acea formă perfectă, atât de palpabil și de limpede făurită din întregă eternitate să fie iubită” (W. James, *Principiile psihologiei*, vol. II, p. 386).

3. Această trăsătură introspectivă, a „sintezelor *a priori*, de cel mai desăvârșit fel”, se regăsește, de exemplu, în supozițiile pe

Multe încercări au fost făcute pentru a explica comportamentul omului așa cum îl dictează instinctul. El este, de fapt, motivat de stimulările unor asemenea instincte evidente, cum sunt autoconservarea, nutriția și sexul, suficient pentru a face ca primele plăceri să fie atrăgătoare, iar acțiunile întreprinse să fie conduse de speranță. Atât de multe pot fi atât de lesne generalizate sub umbrela acestor trei impulsuri, încât tentația de a declara că întregul comportament uman poate fi redus la ele este irezistibilă. Aceste succese incipiente ale materialismului, curând, au început totuși să fie subminate de îndoială. Omul, în pofida obligației sale de a face contrariul, poate să ajungă atât de des să nu se conserve, să nu se hrănească și să se dovedească imun la seducția sexului, încât încercarea de a-i înghesui comportamentul în aceste trei categorii a început să implice un tot mai evident și, în cele din urmă, intolerabil număr de redefiniri și contrageri. Pretenția că ar fi surprins tot comportamentul, când, în mod foarte vădit, o mare parte din acesta a

care se bazează majoritatea opiniilor în materie de biserică și stat, familie, dreptate, probitate, onoare, puritate, crimă și așa mai departe. Însă, în mod cert, nu putem spune că există un instinct specific care să privească fiecare dintre aceste subiecte, ceea ce ar conduce cel puțin la postularea unei multiplicități inimaginabile de instincte, în cea mai mare parte cu totul lipsite de vreo utilitate biologică plauzibilă. De exemplu, există mari dificultăți în a imagina un instinct care să-i facă pe oameni metodiști sau romano-catolici, ori un instinct care să-i facă pe oameni să privească viața de familie engleză drept cel mai înalt produs al civilizației, dar este indiscutabil că aceste perspective sunt bazate pe supoziții ce au toate trăsăturile descrise de James ca aparținând impulsurilor instinctului.

rămas „pe dinafară”, a condus la abandonarea explicației pe baza celor trei instincte și la acceptarea ideii că omul scapă mereu generalizărilor științei.

Poate ar fi trebuit căutat un alt instinct, neluat până acum în calcul, care nu ar privi doar individul și, mai ales, care ar putea schimba natura celorlalte instincte, și care ar putea conduce la combinații în care impulsul primar să nu mai fie recognoscibil. Un mecanism ca acesta, foarte limpede, ar produce o serie de acțiuni în care uniformitatea să fie foarte greu de recunoscut prin observație directă, însă în care ar fi foarte evidentă dacă trăsăturile acestei necunoscute „x” ar fi la îndemână.

În momentul de față, se constată frapant că printre animale există unele al căror comportament poate fi generalizat foarte lesne în categoriile de autoconservare, nutriție și sex, în timp ce altele nu au un comportament care să fie rezumat astfel. Comportamentul tigrului și al pisicii este simplu și ușor de înțeles, fără anomalii care să nu poată fi subsumate, pe când cel al câinelui, cu conștiința sa, umorul său, oroarea sa de singurătate, capacitatea de devoțiune față de un stăpân brutal, sau cel al albinei, cu devoțiunea lipsită de egoism în stup, prezintă fenomene pe care nicio cazuistică nu o poate subsuma fără ajutorul unui al patrulea instinct. Însă, puțină cercetare va arăta că animalele, a căror comportare este dificil de generalizat sub cele trei categorii primitiv-instinctive, sunt gregare. În acest caz, dacă se poate demonstra că gregaritatea este de o însemnătate biologică apropiată ca importanță de cea a celorlalte instincte, ne putem aștepta să regăsim în ea sursa acestor anomalii comportamentale, iar dacă putem, de asemenea, demonstra că

omul este gregar, o putem lua în calcul pentru definirea necunoscutei „x”, care să explice complexitatea comportamentului uman.

III. Însemnătatea biologică a gregarității

Regnul animal prezintă două progrese subite și surprinzătoare, care au marcat unitatea biologică, supusă selecției naturale, în complexitatea și mărimea ei. Aceste progrese constau în agregarea unităților anterior independente și expuse întregii acțiuni normale a selecției naturale, iar cele două exemple sunt, desigur, trecerea de la unicelular la pluricelular, respectiv de la solitar la social.

Este evident că, în organismul pluricelular, celulele individuale pierd unele dintre capacitățile unicelularilor – capacitatea reproductivă este reglată și limitată, nutriția nu mai este posibilă pe calea veche și simplă, iar reacția la stimuli vine numai prin anumite canale. În schimbul acestor sacrificii, putem spune, metaforic, că acțiunea selecției naturale s-a retras din interiorul comunității. Inadecvarea unei anumite celule sau grup de celule poate fi eliminată numai prin efectul său asupra întregului organism. Cel din urmă este mai puțin sensibil la excentricitățile unei singure celule decât organismul pentru care singura celulă este întregul. Ar părea atunci, prin urmare, că este permisă acum o gamă mai mare de variabilitate pentru celulele individuale și, poate, ca atare, o bogăție mai mare a materialului din care are loc selecția. În plus, variațiile care nu erau numădecât favorabile ar avea acum o șansă de supraviețuire.